عەقیدەی مەولەوی بە پەخشانی کوردی

هەر لەم ماوەدا کە سەرگەرمی کۆکردنەوەو لێکۆڵینەوەی دەقنامە بووم لە کەشکۆڵێکدا (پاشماوەی) یان بەشێك لە (عەقیدەیەکی مەولەوی)م بە پەخشانی کوردی دۆزییەوە، هەرچەند ئەم دەقەم لە بەرگی هەشتەمی بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کوردی...شدا دانا بۆ بڵاوکردنەوە، وام بە باش زانی لێرەیشدا لە تەك دەستە خوشك و هاورێکانیدا بڵاوی بکەمەوە، بۆئەوەی هەر کەسێك ویستی لێکۆڵینەوە لەسەر تێکستی کوردی بکات زیاترین نوسخەو سەرچاوەی لەبەردەستدا بێت.

بۆ ئەم دەقەیش و دەقەکانی دیش ئەگەر لە نوسخەیەك زیاتریانم لەبەردەستدا بێت بەراوردیان دەکەم و جیاوازییەکانیان لە پەراوێزەوە دیاری دەکەم لەوە بەولاوە، چەند روونکردنەوەو سەرنجێکی لێ دەرچێت، کاری لێکۆڵینەوەو لێکدانەوەو ماناو مەبەستی زمانەوانی و، جیاوازیی زاراوە، بەپێی کۆنی و نوێی و دووریی و نزیکی شوێنەکانیان و... دادەنێم بۆ کەسانی پسپۆڕ و خەمخۆرو شارەزای ئەو بابەتانە؛ چونکە ئەوەی من مەبەستمە–و لە سەرەتای کاریشمەوە مەبەستم بووە– ئەوەیە تا بتوانم دەقی کۆن و لەبیرکراو و نزیکەبەڵاو مۆتەکەی لەناوچوون، لە لەناوچوون ڕزگار بکەم. ئیتر دوای ئەوەی دەقەکان لەبەردەستدا بوون ئەمڕۆبێ یا سبەی ئەم هەوڵانەی من و کەسانی دیش، لە هەر شوێن و لایەکەوە خەریك بن، یەك دەخرێن و خەرمانی گەورەی کەلەپووری کوردییان لێ پێکدێت و، کوتان و شەن و کەوکردن و سوورکردنی خەرمانی بەسامانی ئەو سامانە بە هەنگاو و قۆناغەکانی دی تەواو دەبێت.

دۆزینەوەی دانراوێکی مەولەوی بە پەخشانی کوردی

ئەوکاتە کە نووسیم: مەولەویی شاعیری عەقیدەو سروشت و تەصەووف و،(١) بە پلەی یەکەم بە شاعیری عەقیدەم دانا، دوور نەڕۆیشتبووم و مەبەستم پێکابوو؛ چونکە ئەوەتا مەولەوی زۆرترین و بەپێزترین بەرهەمی لەو بوارەدایەو، ئەوەندەی سەرگەرمی نووسین بۆ ئەو لایەنە بووە هیچکام لە لایەنەکانی دی بەو جۆرە نین. بۆیە سەیر نییە شاکارەکانیشی هەر لەو بوارەدا بن.

(١) بە ناونیشانی (عبدالرحيم المولوي شاعر العيقدة والطبيعة والتصوف) وتارێکم نارد بۆ گۆڤاری (الأدب الإسلامي) دوای ئەوەی وشەی (والتصوف) و ئەوەی پێوەندی بە تەصەووفەوە هەیە لێیان لابرد، لە ژمارە (١٥)ی ساڵی ١٤١٨– ١٩٩٧ی ئەو گۆڤارەدا بڵاو بووەوە.

تا ئێستە ئاگامان لە دانراوەکانی (الفضیلة) و[٢] (عەقیدەی مەرضیە)[٣] و (زوبدەی عەقیدە) و[٤] (عەقیدەی مەولەوی)[٥] و (الفوائح)[٦] بووەو هەیە، بەڵام ئەوەی کە باسی نەکراوەو، بەبیری کەسدا نەهاتووە ئەوەیە مەولەوی پەخشانی کوردیی هەبێت[٧].

ماوەیەکە بە بۆنەی ئەوەوە کە چەند سەرچاوەی نایابی دیوانی مەولەویم دەست کەوتووە لە لایەکەوە کە دەکرێ کەرەستەی لێکۆڵینەوەیەکی باشی دیوانی مەولەوی بن و، لە لایەکی دیشەوە تا ئێستە دووسێ کاری نوێ بۆ دیوانی مەولەوی کراون هیچیان لە ئاستی ئەوەدا نین کاری لێکۆڵینەوەی دیوانی مەولەوییان لە دوا قۆناغ نزیك کردبێتەوە...[٨] بیر لەوە دەکەمەوە منیش خۆم لەو بوارەدا تاقی بکەمەوەو، هەوڵ بدەم لەبەر ڕۆشنایی ئەو سەرچاوانەدا کە لە دەستمدان و، ئەو تەجرەبانەیش لە ڕێگەی لێکۆڵینەوەدا بەدەستم هێناون، کارێکی نوێ بۆ دیوانی مەولەوی بکەم.

لەم ڕووەوە لەگەڵ چەند کەسدا ڕام ئاڵوگۆڕ کردووەو، ئەوانەیش بزانم سەرچاوەیان لەلا دەست دەکەوێ داوای یارمەتیم لێ کردوون. یەکێك لەوانە برای خۆشەویستم

(٢) ئەم کتێبە مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس شەرحێکی لێ کردووە بە ناونیشانی (الوسیلة في شرح الفضیلة) ساڵی ١٣٩٢هـ– ١٩٧٢م لە (مطبعة الأرشاد) لە بەغدا چاپ بووە.

(٣) مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس شەرحی لەم کتێبەیش کردووە و ساڵی ١٤٠٧هـ– ١٩٨٨م لە چاپخانەی (الخلود) لە بەغدا چاپ بووە.

(٤) بڕوانە: حەمە صاڵح حاجی مەلا موحەممەدی گەلاڵە، زوبدەی عەقیدە، حوکوومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی ڕۆشنبیری، بەڕێوەبەرێتی گشتی چاپ و بڵاوکردنەوە، ٢٠٠٠ی زاینی، ٢٧٠٠ی کوردی.

(٥) ئەم کتێبەیش نامیلکەیەکە بە شیعری کوردیی سۆرانی، من دوو جار چاپم کردووە. جاری یەکەم ساڵی ١٩٧٧ لە چاپخانەی کۆڕی زانیاریی کوردی لە بەغدا. جاری دووەم لە ژمارە ١٣٠/١٩٩٣ی گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێدا لە بەغدا.

(٦) ئەم کتێبەیش بە زمانی فارسییە و مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس شەرحێکی لێ کردووە بە ناوی (فوائد الفوائح) ساڵی ١٤١٦هـ – ١٩٩٥م لە چاپخانەی (دار الحریة) لە بەغدا چاپ بوو.

(٧) بەڵێ پەخشانی زۆری کوردیی مەولەویمان تا ئێستە نەدیوە، بەڵام خۆشبەختانە شەرەفی ئەوەم پێ بڕا یەکەم کەس بووم نموونەی کەمی پەخشانی کوردیی مەولەوی بخەمە سەر لاپەڕەی مێژووی ئەدەبی کوردی. (بڕوانە ژمارە ٦ی گۆڤاری کۆڕی زانیاریی کوردی، محەمەد عەلی قەرەداغی، شارۆیەك لە باخچەی ئەدەبی مەولەوی دا)

(٨) وەکارەکانی مامۆستایان صدیقی بۆرەکەیی و، حەکیمی مەلا صالح و، دوا کاریش مامۆستایان حەسەن گۆران و، محەمەد حیجازی.

ماموٚستا حەمەی حەمە باقییە کە لەم ماوەدا لە ئێران کوٚمەڵێك سەرچاوەی نایابی دەستخەتی کوردیی بەدەست هێنابوو و، وێنەیانی دا بە کوٚڕی زانیاریی کوردستان. یەکێك لەوانە ئەو دەستخەتەی دیوانی مەولەوی بوو کە نووسەرەوەکەی نووسیویە لەبەر دەستخەتی مەولەوی نووسیویەتیەوە.

داوای وێنەی ئەم دەستخەتەم لە ماموٚستا حەمەی حەمە باقی کرد، پاش ماوەیەك عەسرێك تەشریفی هێنا بوٚ ماڵمان و، وێنەی دەستخەتەکەی بوٚ هێنابووم و، لەتەك وێنەی دەستخەتەکەدا وێنەی کەشکوٚڵێکیشی بوٚ هێنابووم. سەرەتا سەیری دیوانی مەولەویم کرد کە لەو کەشکوٚڵەدا لە دیوانی هەموو شاعیرانی دیکە بایەخی زیاتری پێ درابوو و نزیکەی (١١٤) پارچە شیعری مەولەویی تێدا بوو، دوای ئەوە کە سەرنجی بابەتەکانی دیم دا بەشێك لە (عەقیدەی مەرضیە)کەی مەولەویی بە شپرزەیی تێدابوو، دوای ئەوە پەخشانێکی کوردیم لە بابەتی عەقائیدیدا بینی، کە دەستم کرد بە خوێندنەوەی سەرەتاکەی، دوای خوێندنەوەی دووسێ دێڕ هاتمە سەر ئەو بڕوایە دانراوی مەولەوییە.

کە زیاتر سەرنجیم داو لەگەڵ دێڕەکانیدا ڕوٚیشتم بینیم زوٚر نزیکە لە عەقیدەی مەرضیەکەوە، بوٚیە عەقیدەی مەرضیەکەم هێناو کەوتمە بەراوردکردنی لەتەك دەستخەتەکەدا، پاش کەمێك بەراوردکردن بەتەواویی بوٚم ڕوون بووەوە گومانم نەما کە دانراوی مەولەوییەو، لە ناوەڕوٚکیدا زوٚر لە عەقیدەی مەرضیەکەوە نزیکەو واپێدەچێت یەکێکیان لە یەکێکیان وەرگیرابێت و، هەندێ جار گومان بوٚ ئەوە دەچێت کە ئەم دانراوەیانی دوای عەقیدەکە دانابێت و، هەندێ لە شیعرەکانی ئەوی کردبێتەوە بە پەخشان.

ئەم دانراوە قوٚناغێکی دی لە پەخشانی کوردیی لەسەر دەستی شاعیری گەورەی کورد مەولەوییدا دیاریی دەکات. کە تا ئێستە لە هیچ سەرچاوەیەکدا باسی نەکراوەو، مێژووی ئەدەبی کوردیی لێی بێ ئاگایە.

باسێکی دەستخەتەکە

باسی ئەم دەستخەتەم لە وتارێکدا نووسیوە ڕەنگە لە گوٚڤاری (کاروان)دا بڵاوببێتەوە. بەڵام باسی ئەو بەشەی کە ئەم دانراوەی مەولەویدا تێدایە بەم جوٚرەیە:

ئەم بەشە چوار لاپەڕەی دەستخەتە کە هەر لاپەڕەیەکیان دوو لاپەڕەی بەیاضەکەی تێدایە. پێوانەی وێنەی دەستخەتەکە هەردوو لاپەڕەکە بەسەر یەکەوە (٨×٣٠)یە. لاپەڕەکان ناوبڕیان هەیەو بەسەر یەکەوە نین، تەنها ئەوەندە نەبێ سەرەتاکەی ماوە. ناوی نووسەرەوەو مێژووی نووسینەوەی دیار نییە.

بەخەتێکی وردی جوان نووسراوەتەوە، بەڵام وێنەکە باش نەگیراوەو ڕەش دەرچووە.

دیارە کاتی خۆی نوسخەیەکی زۆر باش بووە و بایەخێکی تایبەتی بە بەرهەمی مەولەویی تێدا دراوە و، ئەم کتێبە و عەقیدەی مەرضیە و بەشێکی باشی لە دیوانی مەولەویی تێدا بووە.

بەڵام بە داخەوە ئەم کتێبە بەشی زۆری تێدا چووەو، ئەو چەند لاپەڕە پەرتەوازەی ماوەتەوە.

بەگوێرەی سەرباسەکانی عەقیدەی مەرضیەکە ئەم چەند لاپەڕە چەند بەشێکی لە چوار (مبحث)ی ئەویٚ گرتووەتەوە و بەشەکانی دی تێداچوون.

ئێمە هەرچەند تەواوی کتێبەکەمان لە دەستدا نییە و ناتوانین بە تەواویی کارەکە هەڵبسەنگێنین بەڵام وەك دەڵێن: مشتێ نموونەی خەروارێکە و، لە ڕووی ئەم چەند لاپەڕەوە دەردەکەویٚ مەولەویی وەك شاسواری بواری شیعر بووە، لە بواری پەخشانیشدا لە سەردەمی خۆیدا کەموێنە بووە و، لەو سەردەمەدا سەلماندوویەتی کە زمانی کوردی زمانی نووسین و فێرکردن و کتێب نووسینە و، ئەگەر کەسی ببیٚ و خاوەنی ببیٚ، هیچی لە زمانەکانی دی کەمتر نییە.

مەولەویی لەم کتێبەدا بەو زاراوە کوردییە صافە بیٚ گرێی خۆی، بە شێوەیەکی زۆر ڕەوان، باسێکی گرانی وەك عەقیدەی خستووەتە بەر باس و لێکدانەوە و، سەرکەوتووانە بابەتەکەی ئەنجامداوە.

ئەوەی جێگەی سەرنجە لەم کتێبەیدا هیچ پێشەکی و سەرەتای نەنووسیوە و، یەکسەر چووەتە ناو باسەکە، ئیتر ئەوە نازانم کاتی خۆی هەر وابوە، یان وای بەسەرهێنراوە؟

هەرچۆن ببیٚ وا دیارە ئەم کتێبە کتێبێکی گەورە بووەو، ڕەنگە لە قەوارەدا لە عەقیدەی مەرضیەکە کەمتر نەبوبێت و، ئێستەیش هەر چاوەڕوان دەبین بەڵکو نوسخەی تەواوی دەست بکەوێت و، ئەمیش وەك بەرهەمەکانی دی چاوی خوێنەرانی کورد ڕوون بکاتەوە و، کتێبخانەی کوردیش جێگەی تایبەتی بۆ شاکارێکی دیکەی مەولەویی تەرخان بکات.

ئەمەیش ئەو بەشەی کتێبەکە بە دەقەکەی خۆی دوای ئەوەی بە گوێرەی توانا و بۆچوونی خۆم هێناومەتەوە سەر ڕێنووسی کوردیی:

دەقەکە

بسم اللّـه الرحمن الرحيم

«بزانە ئەی کەسێ کە طەلەبی ڕێگەی حەق دەکەی، حیکمەت لە خەلقی ئینس و جیندا عیبادەتکردن بۆ خودایە، عیبادەتکردنیچ تەوەقوفی بەستگە لە ئیمان.

هەر کەس کە ئیمانی نەوێ عیبادەتکردنیچی دروست نییە، ئەگەر چە تەکلیفی لێ دەکرێ.

ئەمجار هەر وەختێ ئیمان شەرط بێ بو دروستی عیبادەت واجبە لەسەر کوللی موکەللەفێ لە ئەووەڵەوە مەعنای لوغەویی و شەرعیی ئیمان بزانێ ئیمانیچ...

ئەمما ئیمان لە ئەصلی لوغەتدا: کریانە بە صاحێب ئێمنی، یا کراندنی غەیرە ئێمن[٩].

ئەمما لە عورفی لوغەتدا: ئیسمە بۆ تەصدیق، یانی باوەڕکردنی دڵ.

لەبەر ئەم موناسەبە ئەو تەصدیقە ناو نریاگە ئیمان.

هەرکەسێ بیەوێ خۆی ئێمن دەوێ لە عەذاب و خوذلان، غەیریچ ئێمن دەکا لە تەکذیب و لە موخالەفە.

ئەمما لە شەرعدا: باوەڕکردنێکی قایمە بە دڵ بە هەرچی حەضرەت –صلی الله علیه وسلم– لە طەرەفی خوداوە ئاوردوویەتی، هەر چە ئیجمالە بە ئیجمال و هەر چ تەفصیلە بە تەفصیل؛ چونکە ئیمان ئەمرێکی مەخفیە تەلەفوظکردن لەگەڵ قودرەت بە کەلیمەی شەهادەت شەرطیە.

بەڵێ ماباقی بەحثی ئیمان وەك ئەمە یێژن زیادیی و نوقصانی دەبێ یا نابێ، عەمەل داخیلە یا خاریجیە، تەقلیدیی ئیعتیباری پێ هەیە یا نییە... ئەوە حەواڵەی کتێبی طوولانیە. (إن شاء اللّه) عومر وەفای کرد دەیخوێنین.

ئەمما بزانە لەبەر ئەمە (لێرەوە!)[١٠] بەعزێ جار وتمان: ئیمان باوەڕکردنی دڵە، بەعزێ جار وتمان: باوەڕکردنێکی قائیمە بە دڵ. یەعنی مەعریفەتی ڕووت هیچ نەفعێ نادا.

---

(٩) ئەم تەعریفە لوغەوییە لێرەدا بۆ ئیمان کردوویەتی لە هیچ کام لە کتێبەکانی دیدا نەمدیوە.

(١٠) ئەم وشەم بە باشی بۆ نەخوێنرایەوە بە نزیك لە ڕێنووسەکەی خۆی ڕوونووسم کرد.

بۆچی کافر فرەیان بووگن مەعریفەتی حەقیان بووگە وەکوو تریچ هەر کافر بووگن.

بەڵکو ئیمان ئاوردن بە تەسلیمی باطینی و بە ئینقیادی قەلبی بەبێ عینادی دەوێ، کەوا لە فارسییا پێی دەوێژن (گریویدن) ڕاستگوی داشتەن.

ئەم باوەڕکردنیچە کە وا بە عیبارەتی تر پێی دەڵێن: ئیذعان ئیعتیقادێکە ثابت و یەقین و جەزمێکی بێ تەردید، لە دوای فەضلی خودای تەعالا (وبیده التوفيق والتأييد) ئیمان دەشێ موکتەسەب بێ یا: لە کەشف، یا لە ویجدان، یا لە دەلیل، یا لە تەقلید.

خوڵاصەی کەلام ئەگەر چە ئیمان لە کەیفیاتە، بێ ئیختیاریە، ئەمما ئەسبابی تەحصیلی ئەو کەیفیەتە چونکە ئیختیاریە بینا لەوە تەکلیف بە ئیمان واقیع بووگە.

لە دوای ئەمە مەعنای لوغەویی و شەرعیی ئیمانمان زانی و، زانیمان ئاوردن چلۆن دەبێ بزانە ئەو ئەصلانە کەوا واجبە ئیمان پێ ئاوردنیان شەشن:

ئەوەڵەمینمان: ئیمان ئاوردنە بە خودای تەعالا، یەعنی باوەڕت ببێ کە خودای تەعالا ذاتێکە (واجب الوجود)ە، هیچکەس ئەوجوودی ناوردگە، هەر بە ذاتی خۆی مەوجوودە، هەر ئەوە کە مەعبوود و مەقصوود و مەوجوودی بە حەقە.

هەر ئەوە بێ شەریك و بێ نەظیر و تەنیای موطلەقە.

حەقیقەتێکە[11]، بێ چەند و چۆن، لە دائیرەی زانینی عەقڵ و خەیاڵی هەموو عاقڵێ بیروون.

ئەزەلیی و ئەوەلیێکە بێ بیدایەت، ئەبەدیی و ئاخریێکە بێ نیهایەت، نە صوورەتییە نە هەیوولاتیی، نە جیسمییە نە جیسمانی، نە زەمانییە نە مەکانی، نە زەمینییە نە ئاسمانی، نە عەرەضە و نە جەوهەرە، لە جیهەت و حەیز ئەودەرە، غەیرە موتتەصیفە بە حادیث،هەر خۆیە، نە ئیتیحادی بۆ ثابتە نە حولوولی هەیە، (من حيث الذات) لە هەموو چشتێ دوورو تەریکە، بە موقتەضای صیفات بە هەموو چشتێ نزدیکە، مووجیدی عالەم لە عەدەم، خالیقی مومکینات سەرجەم. (مؤثر في الوجود) هەر ئەوەو بەس (جل جلاله وتعالى جنابه الاقدس).

بێ وێنە و مادە، بێ مودە و ئالەت.

وەبێ ماندەگیی و عەجز و مەلالەت.

---

(١١) لێرەدا دوو لاپەڕەی یەکەم کە بەیەکەوە وێنەگیراون تەواو دەبێ.

ئەم باسە لە لاپەڕە (١٤٥)ی عەقیدەی مەرضیەدا– لەتەك جیاوازییدا– بە شیعر هەیە.

ئاوردیە وجوود گشت ئەجزای عالەم

لــە عــەدەم، دیسان دەیـواتـۆ عــەدەم

لە ئەزەل ئەو بوو نە هیچ بوو نەكەس

بەبێ چوون لەگەڵ هەموو چتیچ هەس

پاك و ...[١٢] لە عەیب و نەقص و زەوال، مەوصووفە بە هەموو صیفەتێكی كەمال، چە صیفەتی جەلال و چ صیفەتی جەمال، صیفاتی خودای ئیحاطەی پێدا نادرێ.

بەڵێ لە چەند صیفاتی وجوودیە و ذاتیە قسە دەكرێ كە هەموویان هەر وەكوو ذاتن. یـانـی خـاریـجـی دەركـی مـەخـلـووقـاتـن، ئـەزەلین و ئـەبـەدیـن و بـێ كـەیـفـیـەت، نـە موشابەهەتیان بە صیفاتی مەخلووقات هەیە و نە موناسەبەت

حـەیـاتـە و، عیـلـمـە و، ئـیرادە و، قـودرەت،

سەمعە و، بەصەرە و، كەلام، ئەمە هەفت

صیفەتی هەشتەمین (بقا)یە یا (تكوین).

حەیات: یەعنی خودای تەعالا زیندەگیی هەیە ئەمما نەك وەك باقیی زیندەگانە، كە بە نەفەس و رۆح و میزاج دێ، بەڵكو زیندەگیی هەر بەذاتی خۆیە.

حەیاتیچ چونكە صیفەتێكە عیلم و ئیرادە – بەشكو گشت صیفات– لەگەڵ ئەودا بێ یەك نین (امام الصفات)ی پێ دێژن، ئەگەر چە بەرو دوا لە صیفاتی ئەودا نییە، تعالى شأنه.

علیم: یەعنی زانین، زانینیچ صیفەتێكە وەحشەتی پێ مونكەشیف دەوێ، وەختێ كە تەعەللوقی پێوە بوەسێ.

یەعنی خودای تەعالا عیلمێكی هەیە موحیطە بە جەمیعی ئەشیادا، چە واجب، چە مومتەنیع، چ مومكین، چ كوللی، چ جوزئی، لە حەیثیەتی تەعەللوقەوە لە باقیی صیفات شامیلترە.

ئیرادە: یەعنی خواهش، صیفەتێكە ئەزەلیی، هەر لە ئەزەلدا تەعەللوقی بەستگە بە وجوودی جەمیعی كائیناتەوە، لە (لایزال)دا (كل في وقته) یێتە وجوود، پەس و پێشێ كە لە وجوودی (مرادتدا!)[١٣] هەیە موقتەضای عالەمی ظاهیرە.

---

(١٢) ئـەم وشەم بـۆ نـەخـوێـنـرایـەوە لـە عـەقـیـدە مـەرضیـەكـەدا (مـوقـەدەس) نـووسراوە، بـەڵام لـە دەستخەتەكەدا، هەرچەند بۆم نەخوێنرایەوە، وا نییە و شتێكی دییە.

(١٣) ئەمەیشم بە دروستی بۆ نەخوێنرایەوە.

وە ئیللا بووگە، هەیە، دەویٚ، صبحەینیٚ، ئەمڕۆ و، دویٚ بەلای خوداوە نییە (عند ربي لا صباح لا مساء).

صیفەتێکە تابیعی عیلمەو موخەصیصی یەکیٚ لە دوو طەرەفی مەقدوورە بە وقووع، ئایا شەڕ ئایا خێر.

بینا لەمە خودای تەعالا موریدی شەڕ و خێرە. لاکین[١٤] ... حەضرەتی رەببولعالەمین هیچ واجب نییە، نە ئەصلەحی دنیا، نە ئەصلەحی دین. نە لوطفیٚ کە ئینسان نزیك کاتەوە بە طاعەت دووری خاتەوە لە مەعصیەت، نە عیوەض لە هەر دەرد و ئازاران، نە ثەوابی طاعەتگوزاران، نە عیقابی گوناهکاران، نە (هیچکامیترا!) لە باقی ئەشیان، حەتتا بۆی هەیە عەذابدانی موطیعان، ثەوابدانی عاصیان، ئازاردانی منداڵان، ئای حەیوانی بەستەزوان.

بەڵکو ئەگەر ثەواب دانیە لە سەر طاعەت مەحضی فەضلە، ئەگەر عیقاب و عەذابیە لەسەر مەعصیەت عەینی عەدلە.

لە هیچ کەس تەکلیف ناکا بە طاعەت
زیادە لە حەدو ویسعەت و طاقەت
غوفرانی بۆ گشت گوناهان دەویٚ
گەورە یا بچووك ئیللا شیرك نەویٚ
مەئالی موئمین بەهەشتە و نەعیم
مەسکەنی کافر حەمیمەو جەحیم

لە وەعدی حەق تەعالادا بە ئیتتیفاقی هەموو لاییٚ، لە وەعیدیچیدا (عند أهل الحق) خولف هەرگیز ناویٚ.

ئیحتیمال هەیە ئایاتی وەعید
مەحموول بن هەموو لە ئینشای تەهدید
شان و حالاٚتی بیٚ حەد شەرەفناك
لە نیسبەت بە حاڵ مەخلووق پاك و چاك
دەمیٚ جەلالی و، دەمیٚ جەماڵی
مەشغووڵی ناکا ئەم حاڵ و لەو حاڵی

---

(١٤) لێرەیشدا دوو لاپەڕەی دیکەی دەستخەتەکە تەواو دەبێت.

لە لای قەولی موختار روئیەتی حەضرەتی پەروەردگار جائیزە، ئەمما وقووعی لە دنیادا بە بێداریی و بەچاوی سەر بەغەیر لە سەییدی سەروەر –علیە الصلاة والسلام من اللە الأکبر– بۆ کەس نەبووگە و ناوێ.

حەتتا روئیەتێ کە بۆ ئەویچ بوو
دەڵێن وەختێ بوو لە دنیا دەرچوو

ئەولیا–قدس سرهم– کە ئیظهاری روئیەتیان فەرمووگە، ئەوە شوهوودیان قەلبیە بووگە، مەست بووگن، دینیان بۆ روئیەت چووگە.

بەڵێ بە نەقڵێ تەشکیك نەماگە
بۆ زۆر بزورگان بەخەو ڕووی داگە

ئەمما ڕۆژی قیامەت بێ کەیفیەتی موقابەلەو جیهەت روئیەتی (واجب الوجود)ی موطلەق، بۆ جەمیعی موسوڵمان واقیع بوونی بێ تەشکیکە موحەققەقە. (وجوە یومئذ ناضرة الي ربها ناظرة).

عیلمی کونهی ذات بۆ کەس روونادا
نە لە دنیادا نە لە عوقبادا
ئەر بێژی: روئیەت بوو، دەلیل چیە؟
روئیەت موفیدی حەقیقەت نیە؟
ذاتێ نیشانەی بێ نیشانی بێ
دەشێ عیلمی کەس چی لێ زانی بێ؟
ئەوە بێتە ضەبط ذەین و مەعریفەت
هەر وجوودە و سەلب ئیضافە و صیفەت
«لا تقل کیف هو ولا ما هو
جلَ من لا الە الا هو»

... ئەمەتە باوەڕت بوێ وە یەقین کە بۆ حەق تەعالا هەیە نەوعێ لە بەندەکان کە مەلایکەیە.

بە فارسی پێیان دەڵێن: فریشتە
جیسم نوورانی و لەطیف سروشتە
پاك و بێ گوناو فەرمانبەردارن
موطیعی فەرمان پەروەردگارن

هـەر ئـەمـرێ بـكـاو هـەرچـە فـەرمـووگـە
نـافـەرمـانـیـان نـاوێ و نـەبـووگـە
ئـەو قـیـصـەی لـەگـەڵ رەبـبـولـعـالـەم بـوو
پـرسین لـە حـیـكـمـەت خـەلـقـی ئـادەم بـوو
تـا حـاڵـیـی بـبین گشت لـە حـیـكـمـەتـی
هـیـچـكـام نـەمـێنـێ عـوقـدەی شوبـهـەتـی
نـە رەخـنـە لـە فـیـعـل (رب الـعـزة) بوو
نـە دەرحـەق ئـادەم طـەعـن و غـەیـبـەت بـوو
ئـەرێ مـەلـیـكـەیـن، هـارووت و مـارووت
كـەس بـۆ ئـیـعـتـیـراض نـاوێسێتـە رووت
وەر مـەلـەكـەیـن، ئـەمـە جـەوابـە
ئازارن[١٥] عـەذاب نـیـە عـیـتـابـە
قـیـصـەی سیـحـریـان بـێ تـان و پـۆیـە
حـیـكـایـەتـەكـەیـچ هـەمـوو درۆیـە
ئـیـبـلـیس چـون لـەنـاو مـەلـەكـاندا بـوو
لـە صوحـبـەتـیـاندا خـەیـلـێكـی پـێ چـوو
بـە تـەغـلـیب نـاوی بـە مـەلـەك بـریـا
ئـیستـیـثـنـای لـە جـەمـع ساجـیـدان كـریـا
ئـەر نـە خـۆ (جـن)ە ئـەو (الخنـاس)ە
شاهیدیچی قەول ئیبن و عەباسە (رضی الله عنهما)
فـەرمـووگـیـە: جین، ئـەو زومـرەیـانـە
وەلـەدیـان دەبـێ ئـیـبـلـیس لـەوانـە[١٦]

***

(١٥) لە دەستخەتەكەدا وەك ئەوەیە كە نووسیم، بەڵام لە چاپەكەدا (ئازاریان)ە ڕەنگە دەستخەتەكە هەڵە بێت.

(١٦) لێرەیشدا دوو لاپەڕەی دیكەی دەستخەتەكە تەواو دەبێت.

چـە لـە صیـفـاتدا چـە لـە ئـەفـعـالدا.
ئـــەمما ئـــاگـــا بـــەو خـــاص بـزانـــە
ئەم قـەیدە قـەیدی هـەر سە مـەعنانـە

ئەسمای حیسانی خودای تەعالا ئەگەر چ بە هەزار و یەك مەشهوورن، وە بە موافیقی شەرع و سوننەتیچ نەوەد و نۆیان مەذکوورن، ئەمما ئەوانیچ هەر وەك صیفات بێ نیهایەت و غەیرە مەحصوورن، بۆچی ئەگەر ئەسمایە ئەگەر صیفاتە هەموو مەنشەئیان کەمالاتە، کەمالاتی نیهایەتی لە مەحالاتە، هەر ئیسمێ کە شەریعەت ئیذنی نەداوێ، ئیطلاقی ئەو ئیسمە بەسەر خودای تەعالادا جایز نیە و ناوێ، ئەم قەولە موختارە و زۆر ظەریفە، بۆیە وتگیانە ئەسمائوڵڵا بینای لەسەر تەوقیفە.

ئیطلاق بە عەقڵی کێ دەیتوانی؟
هەر خاصە شەرع و ئەدەب بزانی

بەعزێکیچ وتگیانە: ئیطلاقی بیلا تەوقیف بە طەریقی تەسمیە جائیز نیە، نەك بە طەریقی تەوصیف.

لە لای بەعزێکیچ ئیطلاق هەر دەوێ
ئـەگـەر مـووهـیـمـی نـالایـق نـەوێ
مـیـثـالـی مووهـیم وەك عـاریف بیرە
هـــەرگـــاە وەلـــی بـێ جـایـز (مـدیـرە!)
بەعزێ تریچ هەن مەزهەبیان وەیە
ئـیـطـلاق –مـوطـلـەقـا– جەوازی هەیە
قـەولـی هـەمـوویـان صـاحیب خـەلـەلە
هـەر وا کـە وتمـان مـوخـتـار ئـەوەڵـە!

ئەم نیزاعیچە کە لە بەینی عولەماندایە نەك لە ئیطلاقی ئەسمای عەلەماندایە، بۆچی کوللە واحیدێ لە طائیفان هەر یەکێ بە عەلەمێ بە لوغەتی خۆیان، وەك لەفظی (اللە) وەك لەفظی (یەزدان) ناوی حەق تەعالایان بردگە، هیچ کەسێکیچ لە بوزورگان ئینکاری نەکردگە، مەعلووم بووگە ئیطلاقی ئەمە بە ئیجماعی سکووتیە، ئیجماعی سکووتیچ بۆ ئیذنی شەرع کافیە.

ئەویچە کە شەرع مانیعی ئەویە یا ئەبێ مواردیفیە، وەك ئەوە کە خۆی یا مورادیفی

مەوریدی ئیذنی شەرعیە، ئەڵبەتە ئەویچ جێی نیزاع نیە، بەشکو نیزاعیان لە ئیسمێکدایە کە مەئخووز لە صیفەت و فیعلی حەق تەعالایە.

وە بە حەسەبی شەرع نەبۆ ئەو ئیسمە نە بۆ مورادیفی (نە اذن دار دبووی!) نە مەنع، هەرچە کە ظاهیری شەرع پێی وارید بوووێ و مەعنای حەقیقیی، حەقیقیی دەرحەق بە خودا تەعالا دروس نەوێ وەکو: ئیستیواو، یەدو، وەجهـ و، عەین... ئەوە لە مەعنای حەقیقی ظاهیریەکەی تەنزیهی حەق تەعالا دەکەین، ئەمجار یا تەفویضی دەکەین و ئیمانی پێ تێرین (علی مراد الله) هەر چلۆنێ کە مەزهەبی سەلەفە (رحمهم الله) یا تەئویلی دەکەین بە موجازات و تەمثیل، هەر چلۆنێ کە مەزهەبی خەلەفە (علیهم الرحمة) مەذهەبی ئەوەڵ ئەسلەمە، مەذهەبی دووەم ئەحکەم و ئەعلەمە.

ئەفعالی عەجائیبی حەق تەعالا هەموو بێ غەرەض و بێ عیللەتن، ئەمما پڕ لە حیکمەت و مەنفەعەت و مەصلەحەتن، هەر ئایە و حەدیثێ کە وەهمی عیللەتی لێ ببرێ لە لای ئەهلی تەحقیق تەئویل بە حیکمەت و مەصلەحەت دەکرێ.

هەر چشتێ کە پەردەی عەدەمی لەسەر هەڵگیریاوێ، هاتوێتە وجوود، لەهەر جێگەیێ، بەهەر وەزعێ دانریاوێ، لەم جیهەتەوە کە عیلمی حەق تەعالا مونتەفیە ئیرادەی ئەوێ، موخەصیصیەی قودرەتی ئەوێ، موبریزیە، هەروەها دەبێ و بە مەوقیعی خۆیە لەوە بەدیعتر و ظەریفتر نیە کە هەیە.

(مالك الملك) بە حەق بێ رەیب، حەکیم و عەلیم و بێ نەقص و عەیب، هەر تەصەڕوفێ بکاتە موڵکی شەهادەت و غەیب، ئەگەر قەبضە، ئەگەر بەسطە، ئەر رەحمەتە، ئەر زەحمەتە، ئەر نیعمەتە ئەر نیقمەت.... هەموو حیکمەتە فەضلە و عەدالەتە، مونەززەهـ لە نیسبەتی ظولم و قوبح و جەهالەتە، ظولم و ستەم و مالیکی عالەم؟ هەر قسەی شەطەطە! قەبیح و صاحیب فیعلی مەحموود و مەلیح؟ (ای!) وەهم و غەڵەطە!.

غەیری ئەبدەع و وەضعی بێ مەوقیع حەضرەتی حەکیم و عەلیم؟! (استغفرالله العظیم استغفرالله العظیم)

فیعلەن و حوکمەن دوورە لە فەحشا

موڵکیچ موڵکی خۆی، (یفعل مایشا)

بەر لە وروودی شەرعی شەریف حوکم بە حوسن و قوبحی ئەفعالی ئەهلی تەکلیف کە ئەمیە حەسەنە سەبەبی مەدح و ثەوابە، ئەویانە قەبیحە سەبەبی ذەم و عیقابە نازانێ و نیە، بەڵکو هەر شەریعەتی حەقە موثبیتیە و موبەیینیە.

ئــەوە ئــەر گــێڕای حــەسەن و قــەبـیـح

مــەثــەلا، قــەبــوول واجــبــەو صەریـح

هەر حوسن و قوبحێ بەو مەعنا وێتە

عــەقـڵ بــێ حــوکــمــە و تــێیـدا شێتــە

غــەیــری حــەق حــاکــم نــیــە لــەوێدا

نــەك هــەر لــەوێدا بــەڵ لــە گشت جـێدا

هەر چلۆنێ حوکم هەر حوکمی ئەویە

حــوکــمــی کــەسیـچــی وەسەردا نــیــە

لـــــــــــــــــــــــەسەر...